

BULGARİSTAN'DA HALVETİ TEKKELERİ

Halmi MEHMED (*)

Öz

Yaklaşık 500 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalmış olan Bulgaristan'da bu süre içerisinde birçok tekke ve zaviye kurulmuştur. İlk fetihlerden itibaren hatta öncesinde tarikat şeyhlerinin bölgeye gelip tekke ve zaviyeler kurarak İslam'ı yaymaya başladıkları bilinmektedir. 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Balkanlar'da özelde Bulgaristan'da faaliyete başladığı bilinen Halvetiyye ve şubeleri Osmanlı döneminde bölgede birçok tekke kurmuşlardır. Günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan bölgelerde geçmişte Halveti ve şubelerine ait olduğunu tespit edilen, isim ve haklarında sınırlı da olsa malumat bulunan 25 kadar tekke bulunmaktadır. Ayrıca Halveti şeyhlerinin faaliyette buldukları bazı bölgelerde tekkelerin olduğu açıktır. Fakat bu tekkelerin adlarına ve tam olarak buldukları yerlere dair bilgi bulunmamaktadır. Bulgaristan'ın her bölgesinde Halveti tarikatına bağlı tekkelere veya buna dair işaretlere rastlamak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Tekke, Halvetiyye, Bulgaristan, Osmanlı Dönemi.

Halveti Dervish Lodges in Bulgaria

Abstract

Many dervish lodges which were founded nearly 500 years of Ottoman rule, during this period, have remained in Bulgaria. It is known that even before the order came from the first conquest of the region by establishing sheik dervish lodges sheiks begun spreading Islam. The first quarter of the 15th century in the Balkans in particular Khalwatiyya and lodge in the region that known to start operating in Bulgaria, have set up many branches during the Ottoman period. Today, in the region within the borders of Bulgaria determined that it belongs to the past Halveti and branches, which are up to 25 lodge, we had limited information on their

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.

names and about them. It is also clear that in some areas there are several lodges directed by Halveti sheikhs. However, there is no exact information about the names of the lodges and places they are located. Depending on the Halveti orders in all regions of Bulgaria, it is possible to see some lodges and signs about them.

Key Words: Tekke's, Khalwatiyya, Bulgaria, Ottoman Period

Giriş

2011 nüfus sayımına göre Bulgaristan nüfusu 7 364 570 kişidir. Kendilerini Türk olarak tanımlayanların sayısı ise 588 318 kişidir. Bu da nüfusun % 8'ine tekabül etmektedir.¹ Bu sayıya istatistiklerde yer verilmeyen Pomak, Çingene ve diğer etnik kökenlere mensup Müslümanlar da dâhil edildiğinde tahminen 1.5 milyonluk bir Müslüman kitle Bulgaristan'da varlığını sürdürmektedir.²

Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi 1356'da Şehzade Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı akıncılarının Çanakkale boğazını geçerek Gelibolu'ya çıkmasıyla başlamıştır. 1362'de Edirne, 1364'te Eski Zağra ve Filibe Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.³ 14. yüzyılın sonuna kadar Bulgaristan topraklarının tamamı Osmanlı'nın idaresine girmiştir.⁴

Osmanlı Döneminde şehirlerde ve köylerde yaşayan nüfusun büyük bölümünü yörükler oluşturuyordu. Tanrıdağı (Karagöz) yörükleri 1543-1642 yılları arasında, 1543-1584 yılları arasında Kocacık yörükleri, az sayıda Selanik yörükleri Bulgaristan ve Dobruca'ya yerleşmiştir. Vize yörükleri Hasköy ve Dimetoka'ya yerleşmiştir.⁵ Son büyük göç dalgası I. Selim (1512-1520) zamanında yapılmış, Şii İran'la yapılan savaş zamanında sınır bölgelerde bulunan Şii nüfusu Bulgaristan'ın kuzeyine, çoğunlukla Deliorman bölgesine yerleştirmiştir.⁶

Fethedilen yerlerde İslam'ın hızlı bir şekilde yayılması Bulgar tarihçiler tarafından zorla olduğu savunulsada Popoviç'e göre içten gelen bir arzu ve hür irade

1 Antoni Georgiev, Bojidar Aleksiev, Galina Lozanova, Dimana Trankova, Doroteya Dobreva, Ivanka Vlaeva, Yordanka Bibina, Orlin Sabev, Radko Popov, *Bulgaristan'da Türkler, Tarih, Gelenek, Kültür* (Turcite v Bılgariya, İstoriya, Tradicii, Kultura), (Sofya: Vagabond Media, 2012), s. 13.

2 Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (DİA), c. 6., s. 393.

3 Osman N. Peremeci, "*Tuna Boyu Tarihi*", (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1942) s. 113.

4 Georgiev ve diğerleri, *Bulgaristan'da Türkler, Tarih, Gelenek, Kültür* (Turcite v Bılgariya, İstoriya, Tradicii, Kultura), s. 14.

5 Yusuf Halaçoğlu, "Bulgaristan", *DİA*, c. 6., s. 397.

6 Georgiev ve diğerleri, *Bulgaristan'da Türkler, Tarih, Gelenek, Kültür* (Turcite v Bılgariya, İstoriya, Tradicii, Kultura), s. 14.

ile gerçekleşmiştir.⁷ Tarikatlar, İslamiyet'in Hristiyan halk arasında yumuşak ve kabul edilebilir yollardan yayılmasında önemli rol oynamışlardır.⁸ Tarikatlar Balkanlar ve bütün Osmanlı topraklarında gayrimüslimleri Müslümanlaştırma faaliyetlerinde aktif rol oynamışlar ve hem düşünce hayatına, hemde halk inançlarına muazzam katkı sağlamışlardır.⁹ Osmanlılar'ın bölgeye gerçekleştirecekleri akınlardan hemen önce hedef yerlere gelerek yerleşmiş, çeşitli zaviye ve tekkeler kurarak yerli halkın fethi karşı psikolojisini uygun hale getirilmesini sağlamıştır.¹⁰ Kuruldukları yerlerde Türk göçmenlerin yerleşmesinde etkili olmuşlardır.¹¹

Osmanlı padişahları, saray mensupları, Bulgaristan topraklarında faaliyet gösteren akıncılar, sancakbeyleri, ulema ve bölgeye göç eden halk pek çok vakıf kurmuş ve gelir kaynakları tesis etmişler ve bu faaliyetler bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşma'sında önemli rol oynamıştır. 16. yüzyıldan itibaren Bulgaristan coğrafyası Anadolu'dan farksız ve yer yer Türk ve Müslüman yoğunluğu ve vakıf eserlerinin yaygınlığı Anadolu'dan daha fazla olmuştur.¹² Osmanlı döneminde Bulgaristan'da bulunan eserler hakkında Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tespitlerine göre 2356 cami-mescid, 142 medrese, 273 mektep, 174 tekke-zaviye, 42 imaret, 116 han, 113 hamamam-ılıca-kaplıca, 27 türbe, 24 köprü, 75 çeşme, 16 kervansaray vb. 3339 İslami eser bulunmaktadır. Günümüze bunların çok azı ulaşabilmiştir.¹³

Osmanlı döneminde Bektaşî, Halvetî, Kadîrî, Nakşî, Mevlevî, Rûfai, Sa'dî, Şazeli Tarikatları ve şubelerinin Bulgaristan coğrafyasında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu tarikatlara ait tekkeler hakkında yapılan çalışmalar genellikle Bektaşî tekkeleri hakkındadır. Halvetî tekkelerine dair günümüze kadar bir çalışmanın yapılmamış olmasından dolayı böyle bir çalışmanın yerinde olacağı kanatî hâsıl olmuştur.

7 Aleksandre Popovic, *Balkanlar'da İslam*, (İstanbul: İnsan Yayınları,1995), s. 69.

8 Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007), s. 4.

9 Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Arıkan, (İstanbul: Sabah Kitapları,1999), ss. 171-172.

10 Selçuk Ural, *Osmanlı'nın Balkan Rüyası*, (İstanbul: Mostar,2015), s. 125.

11 Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk-İslam Kültürü ve Sanatı*, (İstanbul Büyükşehir Belediye Kültür A. Ş.Yayınları, İstanbul: 2007), s. 55.

12 Mehmet İpşirli, "Bulgaristan", *DİA*, c. 6. s. 401.

13 Mehmet İpşirli, "Bulgaristan", *DİA*, c. 6, s.403.

Halveti Tekkeleri

Halvetilik Ömer el-Halveti'ye (ö.1397-98) nispet edilen İslam dünyasının en yaygın tarikatıdır.¹⁴ Ömer Halveti halvete büyük önem verdiğiinden hatta rivayete göre kırk defa halvet çıkardığından bu yola Halvettiyye denilmiştir.¹⁵ İran'da doğmuş bir tarikat olmasına rağmen Osmanlı topraklarında en yaygın tarikat haline gelen Halvetiliğin Kafkasya ve Anadolu'ya yayılmasında tarikatın ikinci piri sayılan Seyyid Yahya Şirvani (ö.1464)'nin rolü büyüktür. Osmanlı Sultanları'nın çoğu Halveti Tarikati'na bağlıdır.¹⁶ Anadolu ve Rumeli'de en çok tekkesi bulunan tarikatlardan biri ve belki de birincisi Halveti Tarikati'dir. Bulgaristan'da en yaygın olduğu bölgeler kuzey-doğu ve kuzey-batı bölgeleridir.¹⁷ Balkanlar'a girişi 15. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır.¹⁸

Kaynaklarda Bulgaristan'da birçok tekkenin kurulduğu görülmektedir. Bu tekkelerden Halveti Tarikati'na ve şubelerine bağlı olduğu tespit edilebilenleri buldukları yeri ve adlarını başlıklar halinde veriyoruz.

1. Berkofça(Berkovitsa)'nın¹⁹ Köşeli köyünde Halveti Tekkesi

Tekke, köyün camisi ile bitişiktir. Tekkenin 40-50 hücresi bulunmaktadır.²⁰ 1285/1868 Tuna Vilayeti Salnamesi'ne göre Berkofça'da iki tekke bulunmaktadır. Salname'de gösterilen iki tekkeden biri muhtemelen bu tekkedir.²¹

2. Tırnova'da Kavak Baba Zaviyesi

Tırnova'da bulunan Velika Lavra Manastırı ve Kırk Şehitler kilisesi mimari kompleksiyle ilişkilendirilmektedir. İkinci Bulgar Krallığı'nın tarihinde önemli

14 Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, yıl: 1997, c.15, s. 393.

15 H.Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), s. 295.

16 Hülya Küçük, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), s. 151.

17 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, c. 4, (İstanbul Fetih Cemiyeti, 1982), s. 78.

18 Nathalie Clayer-Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlar'daki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, (Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), s. 249.

19 Berkofça Kuzey-Batı Bulgaristan'da küçük bir kasaba olup Montana (Kutluviçe) iline bağlıdır.

20 Ayverdi, *a.g.e.*, c. 4, s. 104.

21 Osman Keskiöğlü-A. Taha Özyaydın, "Bulgaristan'da Türk-İslam Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, 8 (1983), s. 127.

bir yer tutan Kırk Şehitler Kilisesi bir Tekke camisine dönüştürülmüştür. Çağdaş araştırmaların birçoğuna göre Kavak Baba Zaviyesi'nin kuruluş ve Osmanlı kayıtlarına girmesi 15. yüzyılın sonlarında veya 16. yüzyılın başlarında olmuştur. Dolayısıyla dönüşüm bu yıllarda gerçekleşmiştir.²² Diğer taraftan 1864 yılında Tırnova Kaymakamı'na yazılan mektuptan anlaşıldığına göre, Yantra nehrinin basıncına maruz kalarak cami tekke ve şeyhin ikametgâhı yıkılmıştır. Daha sonra tekke Velika Lavra Manastırı civarına taşınmış ve işlevlerini sürdürmüştür.²³

Tarihi belli olmayan bir belgeden anlaşıldığına göre Kavak Baba Zaviyesi Halveti meşayihından Kuşadalı Hacı İbrahim halifelerinden Hacı Ömer'e tevcih edilmiştir.²⁴ Bu zat Tırnovalı Amiş Efendi'nin mürşidi Ömer Halveti'dir. Kuşadalı İbrahim Efendi tarafından Tırnova'ya naib olarak gönderilmiştir.²⁵

3. Silistre'de Derviş Efendi Tekkesi²⁶

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre tekkeyi Derviş Efendizade kendisi yaptırmıştır. Üsküdarlı Mahmud Efendi halifesidir. Celveti Tarikatı'ndandır. Derviş effendi İyi ahlaklı, yumuşak huylu kâmil mürşid bir erdir.²⁷

4. Silistre'de Kurşunlu Cami Tekkesi²⁸

Evliya Çelebi'nin zamanında bu tekkenin şeyhi Piri Efendi imiş. Evliya ondan arif billah ve âşık kimse olarak bahsetmektedir. Tarikata girmeden önce 4. Murad ile Revan seferine katılmış ve serdengeçti ağası olarak görev yapmış ve vücudunda heryeri yaralanmış. Daha sonra Kastamonulu Şaban Efendi tarikatından icazet almış. Kamil mürşid kimse olup ilahi ve rubailerde Azmizade Haleti Efendi kadar tasavvufane penç beytleri olduğu bildirilmektedir.²⁹

5. Şumnu'da Abdülhay Efendi Tekkesi

Şumnu bölgesinde bulunan tekkeler hakkında araştırma yapmış olan Orlin Sabev'e göre 1839 tarihli Şumnu zaviyeleri listesinde yer alan Abdülhay Tekkesi,

22 Krassimira Moutafova, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Derviş Kardeşlik Cemiyetleri ve Tarikatları İle Tırnova", *Türkler*, cild: 10, "Osmanlı", (Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002), s. 1058.

23 Moutafova, *a.g.m.*, s. 1059.

24 BOA, CEV., DosyaNo: 130 Gömlek No: 6492.

25 Nihat Azamat, "Ahmed Amiş Efendi", *DİA*, c. 2, s. 43.

26 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 91.

27 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman, c. 3, s. 439.

28 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 92.

29 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. 3, s. 439.

Ayverdi ayrı tekkeler olarak zikretmiş olsada Saçlı Şeyh İbrahim Efendi Tekkesi ile aynıdır. Çünkü Mehmet Süreyya'nın aktardığı bilgilere göre Abdülhay Efendi, İzmitli Saçlı İbrahim Efendi'nin oğludur. Saçlı İbrahim Efendi (ö.1660), Hüdayi Mahmud Efendi'nin müridi olup Edirne'de şeyh olmuştur. Oğlu Abdülhay'a ise, Edirne'de dünyaya gelip, 1070/1660 yılında babası yanına Edirne Selimiyesi vaazı ve tekkesi meşihatı verilmiştir. Son olarak 1103/1691'de Hüdayi Mahmud Efendi Tekkesi şeyhi olan Abdülhay Efendi, 1117/1705'te vefat etmiştir. Bu bakımdan Şumnu Saçlı İbrahim Efendi Tekkesi büyük bir ihtimalle 17. yüzyılın ortalarına doğru kurulmuştur.³⁰

6. Şumnu'da Muhsinzade Mehmed Paşa Tekkesi

Bu tekke hakkında Ekrem Hakkı Ayverdi'nin aktardığı 1198/1784 tarihli malumatın dışında başka bilgiler eksiktir.³¹ Orlin Sabev'in kurucusunun isminden hareket ederek vardığı sonuca göre tekke Cerrahi tarikatına bağlıdır. 1768-1774 tarihleri arasındaki Osmanlı-Rus savaşı sırasında 1772-1774 yıllarında Şumnu sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'nın karargâhıdır. Şumnu tarihini araştıran Minko Penkov'a göre Kozluk Mahallesi ve yanında bulunan Piri mahallesinden birkaç hane Cerrah Arap diye adlandırılan birisine atfen Arap Mahallesi olarak bilinmekteydi. Penkov, Cerrah Arap'ın ameliyatçı olduğu tahmin etmiştir. Ancak "cerrah" kelimesi bu şahsın ameliyatçı değil, Halvetiyye tarikatının Cerrahiyye koluna bağlı olması muhtemeldir.³²

7. Varna'da bulunan Yeniçeri Piri Efendi Tekkesi

Evliya Çelebi tarafından nakledilen bu tekke Şabani tarikatine mensuptur.³³ Evliya Çelebi zamanında burada Kastamonulu Şaban Efendi'nin halifelerinden dervişler bulunmaktaymış.³⁴

8. Sofya'da Hekime Hatun Halvetiyye Tekkesi

Ayverdi'nin kayıtlarına göre Sofya Kara Şahin mahallesindedir.³⁵

30 Orlin Sabev(Orhan Salih), "Osmanlı Dönemi Şumnu Tekkeleri", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4* (Bursa Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı, Yay. Haz. Mehmet Temelli, Birinci Basım Eylül 2005), s. 183.

31 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 107.

32 Sabev, *a.g.m.*, s. 184.

33 Ayverdi, *a.g.e.*, c. 4, s. 78.

34 Halime Kozlubel Doğru, *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), s. 146.

35 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 100.

9. Sofya’da Şeyh Bali Efendi Zaviyesi

Tekkenin kurucusu Halvetiyye şeyhlerinden Ustrumca (Makedonya)’da doğan ancak Sofya’da eğitim ve irşad faaliyetlerinde bulunması sebebiyle “Sofyalı” olarak anılmış olan Bali Efendi’dir.³⁶ Bali Efendi eğitimini İstanbul’da tamamlamış, Halveti şeyhlerinden Kasım Çelebi (1520)’ye bağlanarak icazet almıştır.³⁷ Kanuni Sultan Süleyman ile birlikte bazı seferlere katılmış ve onun iltifatlarına mazhar olmuştur.³⁸ En meşhur halifeleri Tatarpazarcıklı Kurd Muhammed Efendi ve Filibeli Nureddinzade Muslihuddin Efendi’dir. Bali Efendi hem zahiri ilimler hem de tasavvufi meseleler hakkında eser vermiştir.³⁹ *Fususü’l-Hikem* şerhi vardır.⁴⁰ Bali Efendi’nin Tekke ve Türbesi günümüzde Sofya’da bir semt haline gelmiş olan Knyajevo, geçmişte Salahiye olarak bilinen köyde bulunmaktadır. Bali Efendi 1553 yılında vefat etmiştir. Vefatından sonra Sofya kadısı Abdurrahman (ö.1574) tarafından aynı yerde adına cami, zaviye ve türbe yaptırılmıştır. Cami ve zaviyenin bulunduğu yerde günümüzde “Hram Sveti Prorok İliya” (Aziz Peygamber İlyas Tapınağı) bulunmaktadır.⁴¹

Osman Keskiöğlü’nun verdiği bilgiye göre Türbe’de asılı bir levhada:

*“Kusurum bi-nihayet gelmişem dergâha ey Ali,
Ne hacet arzı hale, çün bilirsin cümle ahvali,
Eşiğin taşına yüz sürmeye, hüsnü geda geldi,*

Kadimi kemterindir, kıl himem Ya Hazret-i Bali” yazmaktadır. Bu levha kendisine bağlılığını göstermek için Sofya’da imam olan Hüsnü Efendi tarafından yazılmıştır.⁴²

1992 ve 1994’te iki defa yakılan türbe daha sonra restore edilmiş ve daha iyi bir durumdadır. Türbenin haftasonları Bulgar, Türk ve Çingeneler tarafından ziyaret edilmektedir. Bulgarlar ve Çingeneler Bali Efendi’yi Ali Baba olarak bilirler. Günümüzde her yıl 2 Ağustos’ta burada törenler düzenlenmektedir. Etkinliğe hem Müslümanlar hem Hristiyanlar iştirak etmektedirler. Hristiyanlar o gün Kilise ziyaretinden sonra Bali Efendi’nin türbesinide ziyaret etmektedirler.⁴³

36 Halil Celep, *Sofyalı Bali Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Anlayışı*, (Gece Kitaplığı, Nisan 2014), s. 28.

37 Halil Celep, *a.g.e.*, s. 29; Mustafa Kara, “Sofyalı Bali Efendi”, *DİA*, (1992), c. 5, s. 20.

38 Hasan Kamil Yılmaz, “Bulgaristan’da Yetişen Müellif Mutasavvıflar”, s. 324; Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 341.

39 Mustafa Kara, “Bali Efendi, Sofyalı”, *DİA*, c.5, s. 21.

40 Eserlerinin tamamı için bkz. Halil Celep, *Sofyalı Bali Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Anlayışı*.

41 Halil Celep, *a.g.e.*, s. 32.

42 Osman Keskiöğlü-A.Taha Özaydın, “Bulgaristan’da Türk-İslam Eserleri” , s. 122.

43 Celep, *a. g.e.*, s. 33.

10. Sofya'da Şeyh Bayram Efendi Zaviyesi

Şeyh Bayram Efendi Bali Efendi halifelerindendir.⁴⁴ Kayıtlarda ilk adı geçtiği tarih 1124/1712 olarak görünmektedir.⁴⁵ Kendisi Halveti tarikatındandır. 1847 yılına ait bir belgeden Nusret Halife adında bir zatın Zaviye'ye yiyecek vesaire yardımı yaptığı anlaşılmaktadır. Bu zat aynı zamanda Sofya sarayından da maaş almaktadır. Evladları olmadan öldüğünden hissesinin kardeşleri Arif ve Abdülhamid'e verilmesi için Sofya kadısı bir arzuhal yazmıştır. Yine aynı belgeden Şeyh Bayram Efendi Zaviyesi'nin günümüzde Sofya'daki tek ibadete açık olan cami olan Kadı Seyfullah Efendi Camii ya da bilinen diğer adıyla Banya Baş Camii yakınında olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶

11. Köstendil'de Müderris Şeyh Mustafa Tekkesi⁴⁷

Halveti tarikatına mensup Şeyh Mustafa Efendi'dir. Köstendilli Hacı Mustafa olarak da bilinmektedir.⁴⁸ Müderris Mustafa Efendi diye tanınmış, daha çok zahiri ilimlerde kendini yetiştirmiştir. 80 yaşında vefat etmiş ve vefat yılı 1198/1789 olarak tahmin edilmektedir. Halveti tarikatından olmasına rağmen tasavvufa meyli muhtemelen Nakşi Tarikatı'nın Bulgaristan'daki en meşhur temsilcilerinden Köstendilli Süleyman Şeyhi'nin teşvikiyledir.⁴⁹ Müderris Mustafa Bedreddin Efendi, Ramazaniyye'den Lofçalı Fazıl Ali Rumi'nin oğlu Fazılzade Abdullah Efendi'nin halifesi Şeyh Muhammed Şakir Dobnicevi'nin halifelerindendir. Mustafa Efendi'nin Köstendil'deki tekkesinde Bulgaristan ve Makedonya'dan birçok müridi bulunmaktadır. Halvetiyye'nin Ramazaniyye kolunun bölgede yayılmasında önemli hizmetleri vardır.⁵⁰

Ayrıca Ayverdi, Müderris Şeyh Mustafa Nureddin Efendi Camii ve Zaviyesi'nin bulunduğunu belirtmiştir. Tekke'nin Halvetiyye tarikatının olduğunu bildirmektedir.⁵¹ Bu iki tekkenin aynı mı yoksa farklı tekkeler mi bu hususta bilgi yoktur.

44 Ayverdi, *a.g.e.*, s. 101.

45 BOA, C. EV., Dosya No: 251 Gömlek No: 12668.

46 BOA, Bab-ı Asafi (A. DVN.) Dosya No:38 Gömlek No: 82.

47 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 64.

48 Bkz. Ali Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhi*, s.112; Köstendilli Süleyman Şeyhi, *Bahrü'l-Velaye: 1001Sufi*, s. 697.

49 Ali Yılmaz, *a.g.e.*, s. 112; Köstendilli Süleyman Şeyhi, *Bahrü'l-Velaye:1001Sufi*, s. 697.

50 Semih Ceylan, "Üç Pirin Mürşidi Halvetiyye, Ramazaniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alaeddin Efendi", s. 123.

51 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 64.

12. Köstendil'de Şeyh Ali Efendi Tekkesi

Ayverdi'nin verdiği bilgiye göre Şeyhi Köstendil Müftüsüdür.⁵² Halveti-Ramazani şeyhi Köstendilli Ali Alaeddin Efendi'nin tekkesidir. Ali Efendi Ramazaniyye şeyhi Lofçalı Ali Rumi'nin (ö.1683) halifelerindendir.⁵³ İstanbul Yedikule civarında bulunan Halveti-Sivasi Hacı Evhad Tekkesi postnişini Abdülehad Nuri (1061/1651) halifesi Kutup Hüseyin Efendi 1105/1693'te vefat edince onun yerine postnişin olmuştur. Ardından padişah fermanı ile Köstendil müftüsü olmuş, aynı zamanda kendi namına inşa edilen tekkede şeyhlik etmiştir. Daha sonra Selami Ali Efendi Tekkesi şeyhliğine getirilmiştir.⁵⁴ Burada yaklaşık on yıl kadar görev yapan Ali Efendi 1730'da vefat etmiş, Hüdayi Asitanesi'nden cenazesi kaldırılarak kendi tekkesine defnedilmiştir.⁵⁵ En meşhur halifeleri Cerrahiliğin kurucusu Pir Muhammed Nureddin Cerrahi (1133/1720) ve Raufiyye'nin kurucusu Pir Ahmed Raufi (1005/1596)'dir.⁵⁶ *Telvihat-ı Sübhaniyye ve Mülhemat-ı Rabbaniyye* adlı Arapça bir eseri bulunmaktadır.⁵⁷

13. Nevrekop'ta Sinani Tekkesi

Tekke'nin 1907 yılında sel sonucu bir kısmı yıkılmış ve tamiratına dair yazılan bir yazıdan varlığı ortaya çıkmaktadır.⁵⁸

14. Tararpazarcık'ta Kurd Efendi Zaviyesi⁵⁹

Sofyalı Bali Efendi halifesi Kurd Mehmed Efendi'nin tekkesidir. Kurd Mehmed Efendi 931/1524 yılında Tatarpazarcığı kasabasında doğmuştur. Babası Helvacı Ömer adıyla meşhurdur. Dini ilmleri tahsil ettikten sonra Fatih Medresesi'nde müd olarak görev yapmıştır. Sofyalı Bali Efendi'nin halifelerindendir. Şeyhi onu kendi memleketine halife olarak göndermiş, şeyhi vefat edince Sofya'ya gitmiştir. Pirdaşı Nureddinzade'nin vefatı üzerine İstanbul'a gelmiş ve Küçükayasofya semtinde, Sokollu Mehmed Paşa Camii'nde şeyhlik görevinde bulunmuş-

52 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 64.

53 M. Fatih Çıtlak, *Huzur Defteri*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2012), ss. 22-23.

54 Semih Ceylan, "İki Pirin Şeyhi: Köstendilli Ali Alaeddin Efendi (1053-54/1643-44-1143/1730)", ss. 240-242.

55 Semih Ceylan, *a.g.m.*, 244.

56 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c.5, ss.41-42; Semih Ceylan, *a.g.m.*, ss.2 45-246.

57 Semih Ceylan, *a.g.m.*, s. 251.

58 BOA, Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Selanik Evrakı (TFR.ISL.) Dosya No: 148 Gömlek No: 14792.

59 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 114.

tur. Devlet ricalinden saygı görmüş, seferlere katılmış ve 3. Murad'ın iltifatına mazhar olmuştur. İstanbul'dan Sofya'ya şeyhinin kabrini ziyarete gitmiş, oradan da memleketi Tatarpazarcığı'na gelmiş ve burada hastalanarak 1588'de vefat etmiştir. Babasının yanına defnedilmiştir. Muellif zatlardandır.⁶⁰ 1860 yılına ait bir evrakta bazı vakıflarla beraber zaviyenin hasılatına yapılan müdahalenin meni istenen belgede adı geçmektedir.⁶¹

15. Tararpazarcık'ta Şeyh Ahmed Efendi Halveti Tekkesi

Ayverdi'nin tespitine göre 1197/1782'de kayda alınmıştır.⁶²

16. Filibe'de Şeyh Nureddin Camii ve Zaviyesi

Mekke Mescidi mahallesindedir.⁶³ Zaviyedar ve etrafındaki camiye imam-hatib tevcihine dair Filibe Kadısı Ali Efendi 1701'de bir arz yazmıştır.⁶⁴ Muhtemelen Halveti Nureddinzade Muslihuddin Efendi'nin zaviyesidir. Nureddinzade Muslihddin Efendi 908/1502'de Filibe'ye bağlı Anbarlı köyünde doğmuştur. Bir müddet ilim tahsili ile meşgul olduktan sonra Halveti ricalinden Sofyalı Bali'ye (960/1553) intisab ederek halifesi olmuş, Şeyhülislam Ebu's-Suud Efendi ile sohbetlerde bulunmuştur. Onun delaletiyle Küçükayasofya zaviyesine şeyh olmuş ve uzun yıllar bu dergâhta şeyhlik etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'la Zigetvar seferine katıldığı ve sefer sırasında vefat eden padişahın naaşını İstanbul'a getirdiği bilinmektedir. 981/1573 yılında vefat edince Edirnekapısı haricinde Sırttekkesi (Hayrettepe)'ne defnedilmiştir. Muhtelif eserler vermiştir.⁶⁵

17. Filibe'de Hasan Efendi Uşşaki Zaviyesi

1144/1732 tarihinde Hacı Ömer mahallesindedir.⁶⁶ Banisi Hasan Efendi'dir ve kayıtlarda 1839'da geçmektedir.⁶⁷ 1861 yılına ait bir belgede Üşşaki Dergâhı Postnişini olarak Şeyh Ahmed Efendi'nin adı geçmektedir. Bu yıllarda zaviyenin

60 Hasan Kamil Yılmaz, "Bulgaristan'da Yetişen Müellif Mutasavvıflar", s. 326; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 135.

61 BOA, Sadaret Deavi Evrakı (A. MKT. DV.), Dosya No:175 Gömlek No: 30.

62 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 114.

63 Ayverdi, *a. g. e.*, c.4, s. 28.

64 BOA, İE. EV., Dosya: 31, Gömlek: 3635.

65 H. K. Yılmaz, *a. g. m.*, s. 325; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s.160; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, c. 4, s. 1127; Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 343.

66 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 31.

67 BOA, C. EV., Dosya: 418, Gömlek: 21194.

şeyhi bu zattır. Dergâhın işleri için Filibe'ye hareket edeceği ve kendisine yardımcı olunması istenmektedir.⁶⁸ Tekkede faaliyet gösteren kişiler arasında Şeyh Muhammed Said Filibe'vi (1275/1858) ve postnişin olan Şeyh Seyyid Ahmed Hakkı Filibe'vi (1284/1867) isimleri geçmektedir.⁶⁹

18. Filibe'de Hasan Efendi Gülşeni Tekkesi

Ayverdi'nin tespitine göre tekke 1144/1732'de kayıtlara geçmiştir. Bahşayış Mahallesi'ndedir.⁷⁰ Meşihatının tevcihine dair 1731, 1841 yıllarına ait belgeler vardır.⁷¹ Gülşeniliği Filibe'de Hasan Sezai (ö.1151/1738) halifelerinden olan Seyyid Muhammed Efendi temsil etmiş, ardından vefatı üzerine yerine oğlu geçmiştir.⁷²

19. Filibe'de Şeyh Himmet Efendi Halveti Zaviyesi

1234/1818 tarihinde Asilhan Bey mahallesindedir.⁷³ Kayıtlarda 1778,⁷⁴ 1779,⁷⁵ 1785,⁷⁶ 1790,⁷⁷ 1818,⁷⁸ 1821,⁷⁹ 1822⁸⁰ ve 1846⁸¹ yıllarında taammiye olarak yıllık pirincin alındığına dair belge mevcuttur. 1237/1821'de şeyhinin Mustafa Efendi olduğu anlaşılmaktadır.⁸²

68 BOA, A. MKT. UM, Dosya: 521, Gömlek: 79.

69 Selami Şimşek, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar (Milletler Arası Tartışmalı İlmi Toplantı 07-09 Mayıs 2014)*, s. 242.

70 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 31.

71 BOA C. EV., Dosya: 635, Gömlek: 32015.

72 Selami Şimşek, *a.g.m.*, s. 242.

73 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 31.

74 BOA, C. EV., Dosya: 565, Gömlek: 28525.

75 BOA, C. EV., Dosya: 653, Gömlek: 3291.

76 BOA, C. EV., Dosya: 607, Gömlek: 306302.

77 BOA, C. EV., Dosya: 236, Gömlek: 11771.

78 BOA, C. EV., Dosya: 420, Gömlek: 21271.

79 BOA, C. EV., Dosya: 506, Gömlek: 25589.

80 BOA, C. EV., Dosya: 604, Gömlek: 30453.

81 BOA, İradeler, Meclis-i Vala (İ.MVL.), Dosya:108, Gömlek: 2457.

82 BOA, C. EV., Dosya: 506, Gömlek: 25589.

20. Filibe'de Şeyh İsmail Efendi Zaviyesi⁸³

1667'de vefat eden Mustafa Efendi ve 1717'de vefat etmiş olan Muhammed Saburi'nin Filibe'de Celveti'den Şeyh İsmail Efendi zaviyesinde şeyhlik görevinde buldukları bilinmektedir. Bu zaviyede bulunmuş oldukları muhtemeldir.⁸⁴

21. Filibe'de Ahmed Efendi Tekkesi

1861'de Filibe Başhayış Mahallesi'nde bulunmaktadır. Gülşeni Tarikatı'ndandır.⁸⁵

22. Kızanlık'ta Alaeddin Baba Zaviyesi

Şumnu'da tekkesi olan Celveti Şeyhi Saçlı İbrahim Efendi tahsilini tamamladıktan sonra burada şeyhlik görevinde bulunmuştur.⁸⁶ Daha sonra oğlu Abdülhay Celveti Efendi de bu tekkede Şeyhlik görevinde bulunmuştur.⁸⁷

23. Kerammeddin (Çağırğanlı) Halveti Tekkesi

Yanbolu Bali Subaşı mahallesindedir.⁸⁸ Muhtemelen Yanbolulu Seyyid Hüseyin Efendi'nin şeyhlik görevinde bulunduğu tekke bu tekkedir. Muzaffer Ozak'ın annesi Yanbollu Ozaklar sülalesinden ve Hüseyin Efendi'nin torunudur.⁸⁹

24. Burgas'ta Şeyh Mehmed İbrahim Zaviyesi

Ayverdi'ye göre 1269/1843'da kaydedilmiştir. Tarikatı Uşşakidir.⁹⁰

25. Karnobat'ta İbrahim Ağa Halveti Tekkesi

Tekke'nin 1757 yılında yazılmış olan bir belgeden Hacı İbrahim ağa tarafından inşa edildiği ve Halveti Tekkesi olduğu anlaşılmaktadır.⁹¹

83 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 31.

84 Salim Bostancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, Haz. Ahmed Yüksel Özemre. (Üsküdar Belediyesi-2003), s. 27.

85 BOA, C. EV., Dosya: 394, Gömlek: 19984.

86 Orlin Sabev, "Osmanlı Dönemi Şumnu Tekkeleri", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4* (Bursa Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı, Yay. Haz. Mehmet Temelli, Birinci Basım Eylül 2005), s. 183.

87 Salim Bostancıoğlu, *Üsküdar Dergâhları*, s. 26.

88 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 129.

89 Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Ozak, Muzaffer", *DİA*, yıl: 2007, c. 34, s. 16.

90 Ayverdi, *a. g. e.*, c. 4, s. 13.

91 BOA, CEV., Dosya No : 388 Gömlek No: 19658.

Halveti Tarikatı'na bağlı tekkelerin sayısı 25 kadardır. Şüphesiz bu sayı daha fazladır. Ancak tespit edilen sayı bu kadardır. Bunların dışında Bulgaristan'ın her bölgesinde Halvetiyye ve şubelerinin müntesiplerinin faaliyette bulduklarına dair kaynaklarda bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Halvetiyye'nin Bulgaristan'da en meşhur temsilcisi Sofyalı Bali Efendi'dir. Bali Efendi Sofya ve çevresinde faaliyette bulunmuş ve birçok müridi bulunmaktadır. En meşhur halifelerinden Filibeli Nureddinzade Muslihuddin Efendi İstanbul'a gelmeden önce Filibe'de faaliyette bulunmuştur.⁹² Diğer meşhur müridi Tatarpazarcıklı Kurd Muhammed Efendi'nin de yine bölgede faaliyette bulunduğu görülmektedir.⁹³ Sivasi şubesinden Filibeli Abdullah Efendi de bölgede hizmet etmiştir.⁹⁴ Filibe'de Ramazani Şeyh Debbağ Ali Rumi, Köstendil'de yine Halvetiyye'nin meşhurlarından Ramazani Şeyhi Köstendilli Ali Alaeddin Efendi⁹⁵ faaliyette bulunmuş ve birçok mürid yetiştirmiştir. Köstendil'de Ramazani Köstendilli Şeyh Yunus-ı Bahri,⁹⁶ Nevrekep'ta Zuhriye kolunun kurucusu Ahmed Zuhri, Lofça'da Ramazani Şeyh Lofçalı Ali er-Rumi ve oğlu Abdullah Efendi,⁹⁷ Kızanlık'ta Abdülhay Celveti Efendi,⁹⁸ Samokov'da Ramazani Köstendilli Şeyh Muhammed Şakir Efendi,⁹⁹ Dupnice'de Ramazani Dupniceli Şeyh Mekmed Şakir Efendi,¹⁰⁰ Tırnova'da Kadızade Ömer Halveti¹⁰¹ ve müridi Ahmed Amiş Efendi,¹⁰² Atpaza-

- 92 H. K. Yılmaz, *a. g. m.*, s. 325; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 160; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, c. 4, s. 1127; Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. 3, s. 343
- 93 Hasan Kamil Yılmaz, *a.g.m.*, s. 326; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c.1, s. 135; Eserlerin tam listesi için bkz. Celep, *Sofyalı Bali Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Anlayışı*, ss. 42-43.
- 94 Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sufiler, Devlet ve Ulema*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001), s. 234; İbrahim Baz, *Abdilehad Nuri Sivasi, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), s. 209.
- 95 Semih Ceylan, “*Üç Pirin Mürşidi Halvetiyye, Ramazaniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alaeddin Efendi*”, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), s. 216.
- 96 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. 5, s. 27.
- 97 Semih Ceylan, *a.g.e.*, s. 217.
- 98 Salim Bostancıoğlu, *Üsküdar Dergahları*, s. 26-27.
- 99 Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. 5, s. 28.
- 100 Semih Ceylan, “*Üç Pirin Mürşidi Halvetiyye, Ramazaniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alaeddin Efendi*”, s. 123.
- 101 Yaşar Nuri Öztürk, *İslam Düşüncesinde Bir Dönüm Noktası Kuşadalı İbrahim Halveti*, 2. baskı,(İstanbul: Yeni Boyut, 1994), s. 75.
- 102 Nihat Azamat, “Ahmed Amiş Efendi” , *DİA*, yıl: 1989, c. 2, s. 43.

ri Osman Fazlı İlahi Şumnu, Aydos, Filibe'de¹⁰³ faaliyette bulunmuş, Varna'da Sivasi koluna mensup Varnalı Osman Efendi,¹⁰⁴ Dobruca bölgesinde Sivasi Dobrucalı Şeyh Veliyüddin Efendi,¹⁰⁵ Yambolu'da Sivasi Şeyh Hüseyin Efendi,¹⁰⁶ Yanbolu'da Halveti Şeyhi Yambolulu Hüseyin Efendi¹⁰⁷ gibi zatlar çeşitli Halveti tekkelerinde irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Birçoğunun hizmet ettiği tekkeleri tespit etmek mümkün olmamıştır.

Sonuç

Bulgaristan'da Osmanlı döneminde birçok tekke kurulmuştur. Bu tekkelerin büyük çoğunluğu Bektaşî ve Halveti tarikatlarına bağlı oldukları görülmektedir. Halveti ve şubelerine bağlı oldukları tespit edilen tekkeler 25 civarındadır. Bu tekkeler hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Tespit edilen Halveti tekkeleri, Sofya, Berkofça, Köstendil, Gotse Delçev (Nevrekop), Plovdiv (Filibe), Tatarpazarcık, Tırnova, Silistre, Şumnu, Burgas, Varna, Karnobat, Kazanlık, Yambolu kasabalarında bulunmaktadır. Bu tespit edilenler dışında birçok Halveti tekkesi bulunduğu muhakkaktır. Çünkü Bulgaristan'ın her yerinde Halveti ve şubelerine mensup meşayihin faaliyette bulunduğu görülmektedir. Ancak hizmet verdikleri tekkelerin isimleri ve tam olarak buldukları yerleri tespit etmek mümkün olamamıştır.

Osmanlı döneminde Bulgaristan'ın her yerinde Halveti tekkeleri veya buna işaret eden bilgiler olduğu görülmektedir. Günümüzde hiçbiri mevcut değildir. Sadece Sofya'da Sofyalı Bali Efendi'nin türbesi bulunmaktadır. Bulgaristan'ın 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanmasından sonra Bulgaristan'da kalan Osmanlı mimari eserleri yeni şehir planlamasına tesadüf ettirilerek tahrip edilmiş ve tamir edilmelerine izin verilmeyerek zamanla yok olmaları sağlanmıştır. Tekkelerde bu yıkımdan etkilenmiş, zamanla yeri ve izleri kaybolmuştur. Diğer taraftan savaş sonrası özellikle şehirlerdeki Müslüman nüfus Anadolu'ya göç etmiş, yerlerine Osmanlı döneminde daha çok köylerde yaşayan Bulgarlar yerleşmişlerdir. Bu hızlı nüfus ve idare değişikliği sonucunda azınlıkta kalan Müslüman halk İslami eser ve müesseseleri korumaktan aciz kalmışlardır. Bu dönemde Osmanlı'nın güçsüz bir konumda olması ve kendi iç işleri ile meşgul

103 Sakıb Yıldız, "Atpazarlı Osman Fazlı", *DİA*, yıl:1991, c. 4, s. 84; Hasan Kamil Yılmaz, "Bulgaristan'da Yetişen Müellif Mutasavvıflar", s. 327; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 31.

104 Necdet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 234; İbrahim Baz, *a.g.e.*, ss. 208-209.

105 İbrahim Baz, *a.g.e.*, s. 213.

106 İbrahim Baz, *Abdülehad Nuri Sivasi, Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, s. 213.

107 Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Ozak, Muzaffer", *DİA*, yıl:2007, c. 34, s. 16.

olması bu yıkımı kolaylaştırmıştır. Buna birde Türk (İslam) düşmanlığı eklendiğinde dine ait müesseselerin yok olması kaçınılmaz olmuştur.

Bu olumsuz gelişmeler sonucunda günümüze kadar çeşitli dönemlerde Müslüman nüfus Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Devletin uyguladığı sistematik baskı ve asimilasyon politikaları neticesinde özellikle şehirlerde camiler, tekkeler cemaatsiz kalmış ve işlevlerini yitirmişlerdir. Tespit edilen tekkelerin çoğunun büyük şehirlerde kurulduğu görülmektedir. Dolayısıyla savaş sonrasında bir müddet belki faaliyetlerine devam etmiş olsalar dâhi esen olumsuz hava neticesinde varlıklarını sürdürememişlerdir. Diğer tarikatlardan bazılarının Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bir müddet daha faaliyette bulduklarına dair bilgiler olsada Halveti tekkelerinin tam olarak ne zamana kadar faaliyette bulduklarına dair bilgilere ulaşılamamıştır.

Kaynakça

- Ayverdi, Ekrem Hakkı *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk*, IV. Cild, (İstanbul Fetih Cemiyeti, 1982).
- Azamat, Nihat "Ahmed Amiş Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, yıl: 1989, c. 2, ss. 43-44.
- Baz, İbrahim Abdülehad Nuri Sivasi, *Hayatı, Eserleri, Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007).
- Bostancıoğlu, Salim *Üsküdar Dergâhları*, Haz. Ahmed Yüksel Özemre. (Üsküdar Belediyesi-2003).
- Celep, Halil *Sofyalı Bali Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Anlayışı*, (Gece Kitaplığı, Nisan 2014).
- Ceylan, Semih, "Üç Pirin Mürşidi Halvetiyye, Ramazaniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alaeddin Efendi", (İstanbul: İsam Yayınları, 2015).
-, İki Pirin Şeyhi: Köstendilli Ali Alaeddin Efendi (1053-54/1643-44-1143/1730), *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V*, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008), c. 2, ss. 239-262.
- Clayer, Nathalie-Alexandre Popovic, "Osmanlı Döneminde Balkanlar'daki Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005).
- Çelebi, Evliya, *Seyahatname*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, c. 1, 3, 6, 8., (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2006).
- Çıtlak, M.Fatih, *Huzur Defteri*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2012).
- Doğru, Halime Kozlubl 1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durumu, (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011).
- Georgiev, Antoni, Bojidar Aleksiev, Galina Lozanova, Dimana Trankova, Doroteya Dobreva, İvanka Vlaeva, Yordanka Bibina, Orlin Sabev, Radko Popov, *Bulgaristan'da Türkler*,

Tarih, Gelenek, Kültür (Turcite v Bulgariya, İstoriya, Tradicii, Kultura), (Sofya:Vagabond Media, 2012).

- Halaçoğlu, Yusuf, "Bulgaristan", *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 396-399.
- İpşirli, Mehmet, "Bulgaristan", *DİA*, İstanbul 1992, c. 6, ss. 401-403.
- Kara, Mustafa, "Sofyalı Bali Efendi", *DİA*, (1992), c. 5, ss. 20-21.
- Keskioğlu, Osman-A.Taha Özyaydın, "Bulgaristan'da Türk-İslam Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, 8 (1983), ss. 109-140.
- Kutlu, Sacit *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007).
- Kuyucuklu, Nazif "Bulgaristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, c. 6, ss.391-396, 399-401.
- Küçük, Hülya, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, (İstanbul:Ensar Neşriyat, 2011).
- Malcolm, Noel *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, çev. Özden Arıkan, (İstanbul: Sabah Kitapları,1999).
- Memişoğlu, Hüseyin *Bulgaristan'da Türk-İslam Kültürü ve Sanatı*, (İstanbul Büyükşehir Belediye Kültür A.Ş.Yayınları, İstanbul: 2007).
- Moutafova, Krassimira "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Derviş Kardeşlik Cemiyetleri ve Tarikatları İle Tirnova", *Türkler*, cild: 10, "Osmanlı", (Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, 2002), ss. 568-578.
- Peremeci, Osman N., "*Tuna Boyu Tarihi*", (İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1942).
- Popovic, Aleksandre, *Balkanlar'da İslam*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995).
- Sabev, Orlin, "Osmanlı Dönemi Şumnu Tekkeleri", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, (Bursa Kültür, Sanat ve Turizm Vakfı, Yay. Haz. Mehmet Temelli, Birinci Basım Eylül 2005), ss. 179-191.
- Süreyya, Mehmed, *Sicil-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 30, 1996), c. 3,4, 5.
- Şeyhi, Köstendilli Süleyman, *Bahrü'l-Velaye:1001Sufi*, Haz.Sezai Küçük-Semih Ceyhan, (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2007).
- Şimşek, Selami "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar (Milletler Arası Tartışmalı İlmî Toplantı 07-09 Mayıs 2014)*, ss. 231-260.
- Tahir Efendi, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, (Meral Yayınevi, İstanbul), c. 1, 2.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Ozak, Muzaffer", *DİA*, yıl:2007, c. 34, s s.16-17.
- Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *DİA*, yıl: 1997, c. 15, ss. 393-395.
- Ural Selçuk, *Osmanlı'nın Balkan Rüyası*, (İstanbul: Mostar, 2015).
- Vassaf, Osmanzade Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, (İstanbul: Kitabevi, 2006), c.2, 3, 4.
- Yıldız, Sakıb, "Atpazarlı Osman Fazlı", *DİA*, yıl:1991, c. 4, ss. 83-85.
- Yılmaz, Ali, *Köstendilli Süleyman Şeyhi*, (Anakara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1014, 1989).

- Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007).
-,“Bulgaristan’da Yetişen Müellif Mutasavvıflar”, *Balkanlar’da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, (Sofya 21-23 Nisan 2000), ss. 319-337.
- Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sufiler, Devlet ve Ulema*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- BOA, Bab-ı Asafî(A. DVN.) Dosya No: 38 Gömlek No:82.
- BOA, Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği) Selanik Evrakı (TFR. ISL.) Dosya No:148 Gömlek No: 14792.
- BOA, Sadaret Deavi Evrakı (A. MKT. DV.), Dosya No: 175 Gömlek No: 30.
- BOA, İradeler, Meclis-i Vala (İ.MVL.), Dosya:108, Gömlek: 2457.
- BOA, İbnülemin Evrakı (İE. EV.), Dosya: 31, Gömlek: 3635.
- BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Umumi Evrakı (A. MKT. UM), Dosya: 521, Gömlek: 79.
- BOA, Cevdet Evkafı (CEV.), DosyaNo: 130 Gömlek No: 6492.
- BOA, C. EV., Dosya: 418, Gömlek: 21194.
- BOA, C. EV., Dosya No: 251 Gömlek No: 12668.
- BOA C. EV., Dosya: 635, Gömlek: 32015.
- BOA, C. EV., Dosya: 565, Gömlek: 28525.
- BOA, C. EV., Dosya: 653, Gömlek: 3291.
- BOA, C. EV., Dosya: 607, Gömlek: 306302.
- BOA, C. EV., Dosya: 236, Gömlek: 11771.
- BOA, C. EV., Dosya: 420, Gömlek: 21271.
- BOA, C. EV., Dosya: 506, Gömlek: 25589.
- BOA, C. EV., Dosya: 604, Gömlek: 30453.
- BOA, C. EV., Dosya: 506, Gömlek: 25589.
- BOA, C. EV., Dosya: 394, Gömlek: 19984.
- BOA, C. EV., Dosya No: 388, Gömlek No:19658.